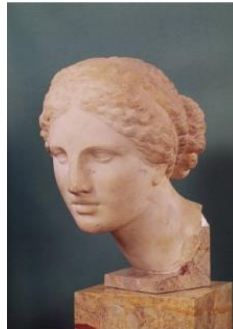


# MUIDU EI TUNNEKS NEID ENAM KEEGI

## 1. Phryne<sup>1</sup> – Praxitelese muusa<sup>2</sup> ja „Knidose<sup>3</sup> Aphrodite“ modell



*Praxiteles. Knidose Aphrodite (rooma koopia vanakreeka pronksoriginaalist). Müncheni glüptoteek.*



*Praxiteles. Knidose Aphrodite pea, nn Kaufmanni pea. Louvre, Pariis.*



*Praxiteles. Knidose Aphrodite (rooma koopia vanakreeka pronksoriginaalist). Vatikani muuseum, Rooma*

„Knidose Aphrodite“ on skulptor **Praxiteles** (4. sajand eKr) kuulsaim taies. Talle poseeris selle teose tarbeks ajastu tuntuim poolilmadaam **Phryne**, kes oli elukutseline **hetäär**<sup>4</sup>. Phryne kodus Ateenas käisid suure raha eest aega veetmas tolle aja kuulsaimad poliitikud, kirjandus- ja kunstiinimesed. Ajastu suurim filosoof Diogenes<sup>5</sup> saadeti tema majja sõjakäigule hiljaks jäävat väepealikku välja kutsuma. (Ju siis keegi teine ei julgenud nii auväärse daami uksele koputada.) Ühe öö eest nõudnud daam külastajatelt hiigelsummasid (kuni 10 000 drahmi). Ta kogus nii suure varanduse, et kui **Aleksander Suur** 336. a eKr Teeba linnamüürid lammutada laskis, soovis Phryne need oma raha eest üles ehitada. Vastutasuks nõudis ta vaid seda, et teebalased kinnitaksid linnamüürile tahvli sõnadega: „Mille Aleksander lammutas, pani Phryne taas püsti.“ Teebalaste uhkus ei lubanud pakkumist vastu võtta.

Algselt tegi Praxiteles Phrynest kaks skulptuuri, sest talle laekus kaks sarnast tellimust. Üks kujutas rüütut Aphroditet, teisel kujul oli jumalanna naiselikkus riietega varjatud. Et see oli üks

---

<sup>1</sup> **Phryne** [friine]

<sup>2</sup> **muusa** – vanakreeka mütoloogias üks üheksast jumalannast (Zeusi tütrest), keda peeti teaduste ja kunstide kaitsjaks: igal kunstžanril oli oma muusa ehk inspireerija

<sup>3</sup> **Knidos (Cnidus, Knidi)** – spartalaste asutatud kreekakeelne koloonia Väike-Aasias, tänapäeva Türgi edelarannikul; IV saj eKr oli Knidos tähtis sadamalinn, kus valitses demokraatia; siin vermiti ka oma raha. Pärast Praxitelese originaali paigutamist siinsesse pühamusse sai linnast antiikaja suurimaid turismikeskusi. Rooma keiser Hadrianus lasi 2. saj oma suvilasse Tivolis rajada sama templi koopia, kus loomulikult ilutses ka nimetatud skulptuurikompositsioon.

<sup>4</sup> **hetäär** – antiikaja kurtisaan ehk ülalpeetav naine; hetäärid olid vallalised naised, kes oma ilu ja haritusega teenisid elatist meeste ahvatlemisega; võib kasutada ka sõna *poolilmadaam*

<sup>5</sup> **Diogenes** Sinopest (u 412–323 eKr) – küünikute koolkonna filosoof, kes elas legendi järgi vaadis, oli äärmiselt vähenõudlik ja pidas end kosmopoliidiks ehk maailmakodanikuks

esimesi alasti naisekeha kujutavat skulptuure Kreekas, eelistasid varem kohale tulnud Chiose saare esindajad sündsama väljanägemisega Aphroditet. Nii pidi Knidose linn rahulduma rüütu Aphroditega. Kuid juhtus ime. Knidose templisse paigutatud Aphrodite kuju sai antiikmaailma kuulsaimaks taieseks. Inimesed tulid Väike-Aasiasse väga kaugelt, isegi Sitsiiliast ja Nikaiast (Nice'ist), et oma silmaga näha seda maailmaimet. Kujust sai selle linnriigi (polise) sümbol. Sellest tehti koopiaid, seda kujutati vaasidel, puutahvritel. „**Knidose Aphroditest**“ sai tõeline kaheksas maailmaime. Sellest skulptuurist algas üleüldine nn „Knidose Aphrodite“ tüüpi naisekeha kujutamine kunstis. Kindlasti tuleb samalaadseks taieseks pidada ka Louvre'i uhkust – „Milose Venust“. Praxitelese teos annab ehk ka aimdust, mis asendis võisid olla „Milose Venuse“ käed.

Enamik vanakreeka pronksskulptuure on hävitatud, kuna pronksi oli vaja sõjategevuses. Õnneks tegid roomlased neist marmorkoopiaid ja tänu sellele me suuri kreeka autoreid tunnemegi. Roomlased kopeerisid „Knidose Aphroditet“ nii massiliselt, et tänapäevani on säilinud u 50 erinevat versiooni. Nendest on pronksoriginaalile ehk kõige lähedasem see, mis praegu paikneb Müncheni **glüptoteegis**<sup>6</sup>. Hinnatakse ka Louvre'is eksponeeritavat nn Kaufmanni pead, kuid ka **torsot**<sup>7</sup>, mida praegugi peetakse naise ilu etaloniks.



*Knidose münt Praxitelese teose kontuuridega.*



*Praxiteles. Knidose Aphrodite torso. Louvre, Pariis.*

Ka Eestis on võimalik oma silmaga „Knidose Aphroditet“ kaeda. Selleks tuleb minna Tartu Ülikooli peahoonesse, kus 1. korruse vasakus tiivas paikneb [ülikooli kunstimuuseum](#). Siin eksponeeritakse kuulsaimate antiiskulptuuride kipskoopiaid. See muuseum on suureks abiks neile, kel tuleb sooritada kunstiajaloo eksam.

## MÕTLE VÕI UURI JÄRELE!

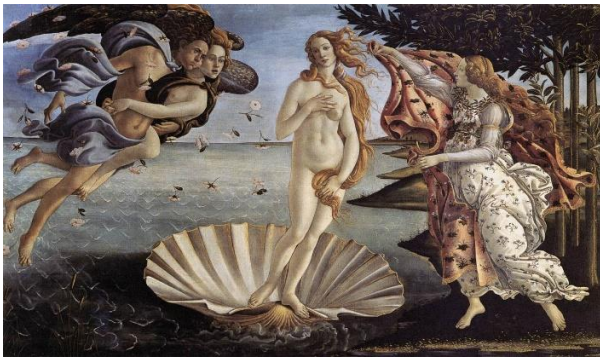
1. Phryne oli elukutseline hetäär. Mida see tähendab?
2. Phryne olevat soovinud kord end Aleksander Suurega võrrelda. Milles see võrdlus seisnes?

<sup>6</sup> **glüptoteek** – ruum või hoone, kus hoitakse skulptuure; **pinakoteek** – ruum või hoone, kus hoitakse pilte

<sup>7</sup> **torso** – ebatäielikult säilinud raidkuju, peata ja jalgadeta inimfiguur

3. Miks on Praxitelese originaalteostest nii vähe alles?
4. Tänu millele me saame Praxitelese loomingut peaaegu kogu ulatuses imetleda?
5. Millise juhuse tõttu „Knidose Aphrodite“ just knidoslaste omandiks sai?
6. Müncheni glüptoteegis on hoiul palju antiikseid taieseid. Mida sõna *glüptoteek* tähendab?
7. Kus saab Eestis näha kõige kuulsamate antiikskulptuuride koopiaid?

## 2. Simonetta Vespucci – Sandro Botticelli muusa ja modell



**Botticelli. Venuse sünn.** Uffizi galerii, Firenze.



**Botticelli. Venuse sünn (detail).** Uffizi galerii, Firenze.



**Primavera (Kevad).** Uffizi galerii, Firenze.



**Primavera (detail).** Simonetta Vespucci (vasakul; üks kolmest muusast).

**Sandro Botticelli** (1445–1510) looming esindab itaalia vararenessanssi. Itaalias sai pärast keskaega alguse vaimne ja kultuuriline murrang, mil hakati uuesti väärtustama antiikkultuuri. Hiljem hakati seda kultuuriloo perioodi kutsuma renessansiks (prantsuse sõnast *renaissance* ‘taassünd’).

**Simonetta Vespucci**<sup>8</sup> (1453–1476), neiupõlvenimega Simonetta Cattaneo, oli Lorenzo Toreda<sup>9</sup> valitsemisaja Firenze säravamaid kaunitare. Daami kodulinn ei olnud Firenze, vaid Genova,

<sup>8</sup> **Vespucci** [ves’putši]

<sup>9</sup> **Lorenzo Tore** – Lorenzo de’ Medici (1449–1492); tema valitsusaega peetakse renessansiaegse Firenze kultuurilise ja majandusliku õitsengu tipuks

kus ta sündis ja üles kasvas. Simonetta oli 16-aastane, kui ta kohtas ühes kodulinna kirikus omavanust noormeest nimega Marco Vespucci<sup>10</sup>. Selgus, et noormees on firenzlane ja saabus Genovasse pangandusõpinguid jätkama. Et Vespuccid olid lähedastes suhetes Firenzes valitsenud Medicide<sup>11</sup> perekonnaga, oli kahe noore armunu suhe neiu vanematele vägagi meeltnööda.

Laulatus leidis aset Firenzes, pulmad aga lausa Lorenzo Toreda palees, mis tänapäeval kannab nime Palazzo Medici-Riccardi<sup>12</sup>. Juba pulmapäeval armus Simonettasse riigipea noorem vend Giuliano. Kohe läks lahti jutt, et nii ilusat naist pole Firenzes varem nähtud, teda hakati linna peal kutsuma *la Bella Simonetta*’ks, kuid ka prantsuspäraselt *sans pareille* (’võrreldamatu, võrratu’). Kui tõsine suhe kaunil Simonettal riigi esimese mehe noorema vennaga oli, ei tea päriselt keegi. Teada on, et 28. jaanuaril 1475 leidis aset Santa Croce kiriku<sup>13</sup> esisel väljakul turniir, mille korraldas ning milles osales ka Giuliano de’ Medici. Iga osaleja pidi vanduma truudust oma südamedaamile. Giuliano vandus truudust Simonettale. Kuulujuttudeks sellest piisas.

Medicite õukonda kuuluv poeet Angelo Poliziano on kirjutanud Simonettast järgmist:

*Ta oli pealtnäha lihtne nagu süütu tütarlaps. Ta vältis kõiksugu skandaale ning oma käitumisega ei põhjustanud ta eales temasse kiindunud inimestes armukadedust. Loodus oli talle annetanud võime võluda oma kohalolekuga kõiki, kes teda ümbritsesid. Veelgi enam: kõik, kes viibisid tema läheduses, uskusid, et ta tõemeeli neid armastab. Simonetta olek oli sedavõrd loomulik, tema ilu nii meelikõitev, et ühelgi Firenze daamil ei tulnud pähe teda kadestada. ... Mehed olid tema järele lausa hullud. Linnriigis polnud ühtegi meest (kaasa arvatud riigipea), kes poleks unistanud kasvõi ühel ööl tunda Simonetta lähedust.*

---

<sup>10</sup> Kartograaf (maakaartide koostaja) ja maadeavastaja **Amerigo Vespucci** oli Marco nõbu. Tema eesnime järgi on oletatavasti nime saanud Ameerika maailmajagu.

<sup>11</sup> **Medicid** – renessansiajal mõjuvõimas Firenze pankuri- ja valitsejaperekond

<sup>12</sup> 16. sajandil Medicide valitsejadünastia rajajale Cosimo de’ Medicile ehitatud palee ostis 17. sajandil Riccardi perekond.

<sup>13</sup> **Santa Croce [krotše] kirik** (’püha risti kirik’) on tähtis pühamu Firenzes, suurte firenzlaste matmispaik



**Botticelli. Venus ja Mars.** Modellid: *Simonetta Vespucci* ja *Giuliano de' Medici*. Rahvusgalerii, London.

Vaid aasta pärast turniiri Simonetta suri. Ta põdes tiisikust<sup>14</sup>, mis viis tol ajal hauda paljud. Kaunitar oli üksnes 23-aastane. Kuid ka surm ei kustutanud firenzlaste mälust Simonetta Vespuccit. Ta figureeris edasi **Sandro Botticelli** portreedel, religioossetel<sup>15</sup> ja mütoloogilistel<sup>16</sup> maalidel ja seda ka aastaid pärast kaunitari surma. Kuulsaimad neist on „**Venuse sünd**“ ja „**Primavera**“. Sama modelli kujutavad ka kaks väiksemat ühesuguse pealkirjaga maali: „Noore naise portree“. Botticelli taastas Simonetta näojooned kas mälu või varem tehtud visandite järgi. Mõlemal portreel on Simonetta selgelt äratuntav.

Daami matustel viibis ka 14-aastane **Piero di Cosimo**<sup>17</sup>, kes täiskasvanuna maalís Simonettast külgsaates portree. Kunstnik kujutab Firenze kaunitari Kleopatratana<sup>18</sup>. Seda tööd saab praegu imetleda Chantilly<sup>19</sup> lossis, mis paikneb Pariisi suurimast lennujaamast mõnikümmend kilomeetrit põhja pool.



**Botticelli. Noore naise portree.** Riiklik Kunstiinstituut, Frankfurt Maini ääres, Saksamaa.



**Piero di Cosimo. Naise portree (Simonetta Vespucci Kleopatratana).** Chantilly loss, Prantsusmaa.

<sup>14</sup> **tiisikus** – tuberkuloos, pikaldase kuluga nakkushaigus, mis sagedamini mõjutab kopsu

<sup>15</sup> **religioosne** – usundiline, usuline

<sup>16</sup> **mütoloogiline** – müütidega seotud, usundiline, usuline

<sup>17</sup> **Piero di Cosimo** (1461–1522) – itaalia renessansiaja maalikunstnik

<sup>18</sup> **Kleopatra VII** (69–30 eKr) – Egiptuse viimane valitseja (aastatel 51–30 eKr) enne Egiptuse langemist Rooma riigi võimu alla; Kleopatra oli kuulnud oma ilu poolest

<sup>19</sup> **Chantilly** [ša(n) ti'ji]



Lõpetuseks: Sandro Botticelli unistas matmispaigast oma lemmikmodelli Simonetta Vespucci läheduses. Nii juhtuski. Kui lähete Firenzesse, külastage Kõigi Pühakute kirikut (*Ognisanti*<sup>20</sup>). Nad mõlemad on maetud sinna.

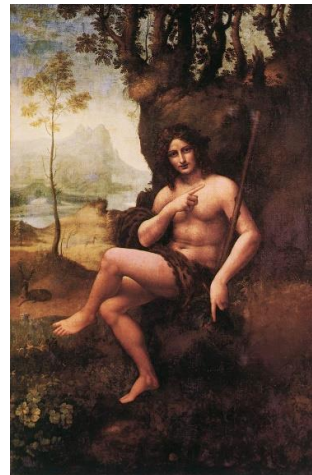
## MÕTLE VÕI UURI JÄRELE!

1. Kes oli Amerigo Vespucci ja millise kohanimega maailmakaardil sa tema eesnime seostad? Kuidas on tema nimi seotud Simonetta Vespucci nimega?
2. Kuidas tõlgid Sandro Botticelli teose „Primavera“ pealkirja eesti keelde?
3. Nimeta antiikajaloost mõni naine, kelle ilu ja hurm võlusid väga paljusid.
4. Firenze valitseja Lorenzo de' Medici nimele lisati epiteet ehk lisandsõna *Tore*. Kas tead veel valitsejaid, kelle nimele lisati mingi epiteet?
5. Mitme aasta vältel jõudis Simonetta Vespucci võluda firenzelasi?
6. Millistel meie kooli posteritel saab imetleda Simonetta Vespuccit?

## 3. Salai – Leonardo da Vinci modell ja inspireerija



*Leonardo da Vinci. Ristija Johannes. Louvre, Pariis.*



*Leonardo da Vinci. Ristija Johannes tühermaal (Bakhos). Louvre, Pariis.*

Itaalia kunsti õitsenguperioodi 16. sajandi esimesel kolmandikul nimetatakse kõrgrenessansiks. Peamiselt Firenzes ja Roomas loodi harmoonilist ja suursuguse vormiga kunsti. Kõrgrenessansi esindaja **Leonardo da Vinci** (1452–1519) ehk lihtsalt Leonardo on üks mitmekülgsemaid, kui mitte kõige mitmekülgsem geenius inimkonna ajaloos. Leonardo oli pärit Vinci külast Firenze lähedal (sellest ka lisandus tema nime järel: da Vinci ehk Vincist pärit). Teda köitis anatoomia,

---

<sup>20</sup> **Ognisanti** [onji 'santi]

astronoomia, meditsiin, geoloogia, kartograafia<sup>21</sup>, optika, hüdrodünaamika<sup>22</sup>, kuid ka kirjandus, poeesia, muusika, arhitektuur, skulptuur ja maalikunst. Leonardo oli mitmekülgne innovaator<sup>23</sup> ja leiutaja: tema ideede ja kavandite järgi pandi hiljem kokku helikopter, tank ja kalkulaator. Ta murdis pead ka mõtte juures, kuidas koondada päikeseenergiat. Paljusid Leonardo kavandeid ei jõutud tema eluajal teostada, kuid need teostati hiljem. Just tema mitmekülgsus ja tegevushaare on põhjus, miks ühelt suurimalt siia ilma sündinud maalikunstnikult on säilinud üksnes **15 tahvelmaali** ja **üks seinamaal**: „Püha õhtusöömaaeg“ **Milanos**. Paar tema tahvelmaali on kaduma läinud, kuid me tunneme neid koopiate kaudu, mille teostasid tema kaks õpilast, kellest kohe juttu tulebki.

Leonardo oli nii Firenzes kui ka Milanos oma ateljees ikka õpilasi pidanud. See oli üks võimalus elatist teenida. Üksnes kaks õpilast tundsid end suurmehe juures nagu oma kodus ja seda väga pikka aega. Need olid **Francesco Melzi** (1491–1570) ja **Gian Giacomo Caprotti da Oreno** (1480–1524), keda kunstiajaloos tuntakse pigem **Salai** nime all. Sellise hüüdnime andis talle Leonardo, sest suurmehe silmis iseloomustas just see sõna väikest ulakat poisiklutti kõige enam. Lihtsast perekonnast pärit Salai oli 10-aastane, kui Leonardo ta oma ateljeesse õpilaseks võttis. *Salai* on meie keeles 'kuradike', 'püsti kurat', 'põrguline' vm. See epiteet jäi mehele külge kogu eluks. Maestro ise mäletab püsimatut poisi esimest aastat enda ateljees järgnevalt:

*Gian Giacomo asus minu poole elama magdaleenapäeval 1490. Järgmisel päeval tellisin talle neli särki, püksid ja mantli. Panin täpse summa rahataskusse, mille ma jätsin lauale. Ta varastas selle raha, kui olin hetkeks toast lahkunud. Mul ei õnnestunudki teda sundida vargust üles tunnistama ega sooritatud pahategu kahetsema, kuigi olin tema varguses täiesti kindel.*

*Septembris varastas ta Marcolt, kes oli samuti minu õpilane, hõbepandla, mille väärtus oli 22 soldot<sup>24</sup>. Marco hoidis oma asju nagu kõik teisedki minu kabinetis. Lõpuks leidsin pandla Gian Giacomo kohvrast.*

*Kui pidin abistama härra Sanseverinot turniiril osalemisel, käskisin relvakandjatel pealmised riided seljast ära võtta, et saaks selga proovida minu visandatud kostüüme. Gian Giacomo pugus ühe relvakandja riiete juurde ja tühjendas tema rahatasku, kokku 2 liiri ja 4 soldot.*

---

<sup>21</sup> **kartograafia** – geograafiliste kaartide koostamine; teadus kaartide valmistamisest ja kasutamisest

<sup>22</sup> **hüdrodünaamika** – õpetus vedelike liikumisest ja kehade liikumisest vedelikes

<sup>23</sup> **innovaator** – uuendaja, uuenduste läbiviija

<sup>24</sup> **Soldo** – 12. sajandi lõpul käibele lastud Itaalia hõbemünt; müntide materjal aja jooksul muutus, kuid kuni 1947. aastani kutsuti Itaalias münte soldodeks

*Kui mulle kingiti Türgist toodud nahk, et saaksin endale tellida uued saapad, avastasin ühel päeval, et nahk on kadunud. Nägin suurt vaeva, et põrgulist sundida vargust üles tunnistama. Ta ei varjanudki, et ostis saadud raha eest aniisikomme.*

*Mis aga puutub eespool mainitud Marcosse, muutis Gian Giacomo tema viibimise minu ateljees lausa põrguks. Marco oli temast nii tüdinud, et lahkus minu juurest varem, kui oli kavatsenud, kahetsedes, et polnud õigel päeval varganägu maha löönud.*

Arvamus, et **Milano Santa Maria delle Grazie kloostri** söögisaali seinal paikneval **freskol** „**Püha õhtusöömaaeg**“ kujutas Leonardo Jeesusena ennast (*seega oleks tegu autoportreega*) ja evangelist Johannesena Salaid, paistab paika pidavat, kui arvestame mõlema mehe ja prototüüpide vanust ja näojooni. Ei tohi unustada, et geeniustest luuakse legende juba nende eluajal. Leonardo surmast möödus äsja 500 aastat. Ainuüksi tema kohta käivatest legendidest võiks välja anda paksu raamatu.

Giorgio Vasari<sup>25</sup>, kuid ka teiste suurmehe elust kirjutajate kohaselt oli Leonardo pikka kasvu, alati elegantselt rietatud, meeldivate maneeridega ning vähese jutuga võluv persoon. Vasari väide, et maestro<sup>26</sup> hoolis mõlemast õpilasest võrdselt, ei tundu paika pidavat, kuna kahe või vähemalt ühe Johannese modelliks valis Leonardo ju Salai, mitte Francesco Meltzi.



*Leonardo da Vinci. Püha õhtusöömaaeg. Santa Maria delle Grazie klooster, Milano*

---

<sup>25</sup> **Giorgio Vasari** (1511–1574) – itaalia hilisrenessanssi esindav kunstnik ja arhitekt, kes on pigem tuntud suurte kunstnike elulugude kirjutaja ning kunstikriitikuna

<sup>26</sup> **maestro** – (it 'õpetaja, meister') helikunstniku või mõne muu kunstniku austav nimetus





Leonardo da Vinci. „Püha õhtusöömaaeg“ (detail):  
Juudas Iskariot, Peetrus, Johannes.



Leonardo da Vinci. „Püha õhtusöömaaeg“ (detail):  
Jeesus.

Vasari kinnitab ka seda, et Leonardo soovis siiralt oma õpilasi täiuslikeks kunstnikeks koolitada. Veel saame samalt autorilt teada, et nii Salai kui ka Melzi joonistasid ja maalisd sedavõrd hästi, et „raske oli otsustada, kas pildi autor on õpilane või õpetaja“. Leonardo pidas oma parimateks maalideks „**Ristija Johannest**“, „**Mona Lisat**“ ja „**Püha Annat**“. Need kolm taiest võttis ta kaasa Prantsusmaale ja täiendas neid alalõpmata. Ka siis, kui kuningas François I<sup>27</sup> oli kõigi kolme eest juba raha ära maksnud, soovis Leonardo ikka veel neid enda pool hoida ning täiustada. Tõsi on see, et suurmees viis nendes teostes, eriti „Ristija Johanneses“, oma *sfumato*<sup>28</sup> maalimisviisi täiuseni.

Erinevalt Salaiist pärines Francesco Melzi heast perekonnast ja oli tasase loomuga viisakas nooruk. Francesco tuli Leonardo ateljeesse õpilaseks 15-aastaselt ja läks temaga koos ka Prantsusmaale. Täiskasvanuna sai temast Leonardo sekretär ning asjaajaja. Ta oli õpetajale abiks kuni suurmehe viimse hingetõmbeni. Isegi Leonardo surma järel ei tõtanud Francesco kohe kodumaale tagasi. Ta jäi Prantsusmaale veel kaheks aastaks, sest soovis õpetaja märkmeid ja visandeid korrastada. Francesco Melzi oligi Leonardo väärtuslike dokumentide pärija.

Salai elutee läks aga õpetaja omast lahku päeval, kui Leonardo võttis vastu François I kutse ja suundus Prantsusmaale.<sup>29</sup> Leonardo kutsus ka Salaid kaasa, mees aga õpetaja kutset vastu ei võtnud. Ta otsustas alustada iseseisvat elu: ehitas Milano lähedal Leonardole kuuluvale maalapile maja, abiellus ... Kuid peagi leiti ta arbaletinoolest<sup>30</sup> tapetuna kodu lähedal paiknevast metsast. Kõik viitab sellele, et Salai jäi ikkagi *salai*'ks.

<sup>27</sup> **François I** (1494–1547) – Prantsusmaa kuningas 1515. aastast surmani; väga võimeka ja ambitsioonika valitsejana soovis ta Prantsusmaast teha Euroopa võimsaima riigi

<sup>28</sup> **sfumaato** (it *sfumato* 'ähmane, hägune') – suitsuvinet imiteeriv ja pehmeid hajutatud kontuure kasutav maalimisviis, mis võimaldab vältida teravaid üleminekuid heledate ja tumedate osade vahel ja anda edasi värvide kõige peenemaid nüansse

<sup>29</sup> François I hindas kunsti väga kõrgelt ja soovis seetõttu oma õukonnas näha oma ajastu kuulsamat kunstnikku.

<sup>30</sup> **arbalett** – vanaaegne laskerelv, amb; arbaletist lasti noolte või kuulidega

Leonardo suri 67-aastaselt ja on maetud Amboise'i<sup>31</sup> lossi läheduses paiknevasse väikesesse kabelisse.



**Leonardo da Vinci. Mona Lisa** (it k *La Gioconda*; pr k *La Joconde*). Louvre, Pariis.



**Salai. Mona Lisa** (Leonardo töö koopia). Prado muuseum, Madrid.



**Francesco Melzi. Floora.** Õli puutahvilil, hiljem kantud lõuendile. Ermitaaž, Peterburi.



**Francesco Melzi. Õpetaja portree.** Punane kriit paberil. Windsori loss, Inglismaa.

## MÕTLE VÕI UURI JÄRELE!

1. Miks on Leonardo da Vincilt säilinud nii vähe maale?
2. Millises muuseumis asuvad kolm maali, mida Leonardo teistele oma töödele eelistas: „Mona Lisa“, „Püha Anna“ ja „Ristija Johannes“?
3. Milliste Leonardo teoste reproduktsioone saad imetleda meie kooli seintel?
4. Miks öeldakse Louvre'i muuseumis „Mona Lisa“ kohta „La Joconde“?
5. Leonardo soovis teha oma õpilastest täiuslikud maalikunstnikud. Kas tal õnnestus see? Põhjenda!
6. Milline vahe on andekusel ja geniaalsusel?
7. Nimeta veel geniaalseid inimesi inimkonna ajaloos.

---

<sup>31</sup> **Amboise** [abwaz] – linnake Kesk-Prantsusmaal Loire'i jõe ääres, kus oli kunagi Prantsusmaa kuningakoja asupaik

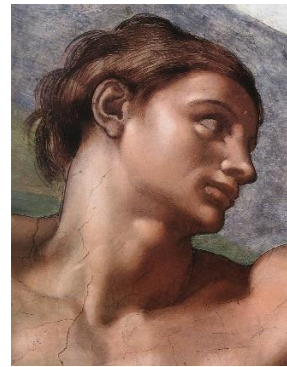
#### 4. Tommaso de' Cavalieri – Michelangelo Buonarroti modell ja inspireerija

Kui (1475–1564) esimest korda **Tommaso de' Cavalieri** kohtas, oli ta 57-aastane, noormees aga 22. Ameerika kirjanik Irving Stone kirjeldab oma raamatus „Michelangelo“ kahe mehe esimest kohtumist nii:

*Paavst<sup>32</sup> Clemens VII saatis Firenzesse vankri ja kutsari, käskides Michelangelol Rooma audientsile tulla. ... Õhtusöögil avaldas paavst oma südamesoovi: ta soovis, et Michelangelo maaliks lisaks Sixtuse kabeli laemaalile veel sama kabeli altarisainale samas freskotehnikas „Viimse kohtupäeva“. Kunstnik vastas, et see tuleb kõne alla alles paari aasta pärast, kui Medicite uus kabel Firenzes on valmis. Et Clemens VII kodanikunimi oli Giulio de' Medici (tema lihane onu oli Lorenzo Tore<sup>33</sup>), pidi ta leppima kaheaastase ooteajaga.*



*Michelangelo. Aadama loomine. Detail Sixtuse kabeli laemaalist „Maaailma loomine“. Vatikan, Rooma.*



*Michelangelo. Aadama loomine (detail). Vatikan, Rooma.*

Samal õhtusöögil kohtas Michelangelo ebatavaliselt ilusat noormeest. Tommaso de' Cavalieri, 22 aastat vana, hästi kasvatatud, oli Rooma tuntud aadliperekonna pärija. Mõistes, et temast nii palju vanem geenius ei hakka eales esimesena tutvust otsima, tegi noormees esimese tutvumissammu ise. Ta palus suurmehelt viisakalt eratunde ja lisas, et seda võiks teha tema kodus, sest maestro ateljee on ju nii väike. Michelangelo vastas, et peab suunduma Firenzesse ja lõpetama San Lorenzo kirikus poolelioleva töö: Medicite hauakambri. Tommaso oli nõus ootama, kuid küsis, kas enne ärasõitu võiks ehk mõnel korral kokku saada. ...

Möödus kaks aastat. Kui nad nüüd taas kohtusid, lausus Tommaso: „Viimaks ometi tulite!“

<sup>32</sup> **paavst** – roomakatoliku kiriku kõrgeim pea, kes valitseb Roomas Vatikani linnriigis

<sup>33</sup> **Lorenzo Tore** – Lorenzo de' Medici (1449–1492); tema valitsusaega peetakse renessansiaegse Firenze kultuurilise ja majandusliku õitsengu tipuks

Kunstniku äraoleku ajal oli noorukist saanud 24-aastane mees. Ta oli veel nāgusam kui „Discobolus“<sup>34</sup> vōi „Belvedere Apollon“<sup>35</sup>.

„Nūiud tean, kus olen sind varem nāinud,“ hūiūatas Michelangelo. „Sixtuse kabeli laes!“

„Kuidas vōisin ma sinna sattuda?“

„Ma ise maalisin su selle kabeli lakke, kui sa polnud veel sūndinudki. Aadam, kes saab Jumalalt elusādeme! Maalisin Aadama sinu nāo jārgi! See oli 24 aastat tagasi!“

„Nāete, kui palju ma olen valmis tegema meie sõpruse heaks,“ vastas Tommaso naerma puhkedes. Ma hakkam uskuma imedesse.“

„Tommaso, sa ju tead, et peam maalima „Viimse kohtupāeva“.

„Kuulsin seda uudist tāmā hommikul missal. Sellest tuleb ilus tāiendus „Māailma loomisele“, mis on ju sama kabeli laes.“

Õpetaja vaatas õpilase poole ja lausus: „Ilus tāiendus Aadamale! Tommaso, praeguse hetkeni ma ei uskunud, et saan nii raske ūlesandega hakkama. Nūiud ma tean, et saan.“



**Michelangelo. Viimne kohtupāev.** Sixtuse kabeli altarisein. Vatikan, Rooma.



**Michelangelo. Viimne kohtupāev (detail).** Sixtuse kabeli altarisein. Vatikan, Rooma.

Michelangelo jāi Rooma elu lõpuni. Ta elas veel kaua ja tōōtas palju. Tommaso jāi teda abistama ka siis, kui ta 38-aastaselt abiellus. Tal jātкус õpetaja jaoks aega isegi pärast kahe lapse sūndi. Alati, kui õpetajal mingi tōō valmis sai, tuli tal kas rōōmustades vōi ūllatudes silmi

<sup>34</sup> **Discobolus** – eesti k „Kettaheitja“; Vana-Kreeka kujur Myronile omistatud skulptuur (V saj eKr); „Discobolus“ on sajandeid peetud absoluutseks šedōōvriks ehk meistriteoseks; pronksist originaal on kadunud; säilinud on mitu marmorkoopiat

<sup>35</sup> **Belvedere Apollon** – kujur Leocharesele omistatud skulptuur (IV saj eKr); ka seda teost on sajandeid peetud absoluutseks šedōōvriks; pronksist originaal on kadunud; säilinud on vaid marmorist koopia; et paavst Julius II tahtel paigutati see skulptuur Vatikanis paiknevasse Belvedere lossi hoovi, hakatigi teost kutsuma „Belvedere Apolloniks“



teritada. Tihti tundis õpilane end ära, kuid mõnikord tundis ära ka õpetaja. Toome näiteks skulptuurikompositsiooni „**Võidu kaitsevaim**“, mis kujutab võidukas poosis noormeest endast palju vanema mehe pea kohal. (Noormehe parem põlv peaaegu riivab vanema mehe pead.) Kui lähete Firenzesse, käige ära raekojas, mida kutsutakse Vanaks Paleeks (*Palazzo Vecchio*). Siin suures saalis näetegi nimetatud skulptuuri originaali.



*Michelangelo. Võidu kaitsevaim. Marmor. Palazzo Vecchio, Firenze.*

Michelangelo suri 1664. aastal. Ta oli siis 88 aastat vana. Tommaso de' Cavalieri elu lõppes 1687. Selle ilusa loo õpilase ja õpetaja vahelisest sõprusest lõpetame Michelangelo visandiga, millel Tommaso üllad näojooned on selgelt äratuntavad.



*Michelangelo. Ideaalne nägu. Kriit paberil. Uffizi galerii, Firenze.*

## MÕTLE VÕI UURI JÄRELE!

1. Miks Tommaso de' Cavalieri naerma puhkes, kui Michelangelo talle ütles, et maalis Aadama Sixtuse kabeli lakke tema näojoonte järgi?
2. Suurte maailmanäituste tarbeks laenavad muuseumid üksteisele oma tähtteoseid. Miks me ei kohta maailmanäitustel Londonis, Pariisis või Moskvas Michelangelo „Maailma loomist“ või „Viimset kohtupäeva“?



3. Milliste Michelangelo skulptuuride reproduktsioone võid leida TPL-i seintelt?
4. Sixtuse kabeli lae ja altariseina freskod on kunstiajaloos väga hinnatud taiesed. Ometi oli Michelangelo eelkõige skulptor. Milline skulptuur või skulpturaalne kompositsioon on sinu arust Michelangelo loomingu tipp?

## 5. La Fornarina (Margarita Luti) – Raffaeli modell ja muusa



*Raffael. La Fornarina. Palazzo Barberini, Rooma.*



*Raffael. Donna velata (Daam looriga). Palazzo Pitti, Firenze.*

Erinevalt Leonardo da Vincist ja Michelangelost ei olnud **Raffael** (1483–1520) firenzlane. Tema õige nimi oli Raffaello Sanzio või Raffaello Santi ja ta oli pärit Urbinost, mis paikneb Umbrias. Giorgio Vasari<sup>36</sup> kirjutab, et 8-aastaselt sai poisist suure meistri Perugino<sup>37</sup> õpilane Perugias (küllap oli väikemees nii andekas). 18-aastaselt anti talle meistri tiitel ning tema taieseid oli Perugino töödest raske eristada. 1504 suundus noormees õpetaja soovitusel Firenzesse, et sealse koolkonnaga lähemalt tutvust teha.

Õnneks oli äsja oma kodulinna naasnud Leonardo da Vinci, kes andeka noormehe vastu äärmist heatahtlikkust üles näitas. Seevastu Michelangelo, keda Raffael imetles, suhtus noormehesse üleolevalt ega soovinud temaga kunstiteoreetilisse diskussiooni laskuda ega teda juhendada. Leonardo ateljees Firenzes omandaski Raffael oma madonnade<sup>38</sup>, kuid ka suuremate piltide

---

<sup>36</sup> **Giorgio Vasari** (1511–1574) – itaalia hilisrenessanssi esindav kunstnik ja arhitekt, kes on pigem tuntud suurte kunstnike elulugude kirjutaja ning kunstikriitikuna

<sup>37</sup> **Pietro Perugino** (u 1448–1523) – itaalia kõrgrenessanssi esindav maalikunstnik, Raffaeli õpetaja

<sup>38</sup> **madonna** (it ‘mu emand’) – jumalaema ehk Neitsi Maarjat kujutav kunstiteos

valmistamise maneer. Ka temale sai omaseks Leonardole nii suurt edu toonud *sfumato*<sup>39</sup> ja grupipiltide püramiidjas kompositsioon.

1508 suundus Raffael paavst Julius II<sup>40</sup> kutsel Rooma. Just siin omandas ta ülemaailmse kuulsuse. Roomas tutvus ta **Margarita Lutiga**, kellest sai tema armastatu ja modell. Et neiu isa oli Trastevere linnaosas pagar, kutsuti neiu kodukvartalis **Fornarina**'ks (it 'pagari tütar'). Nende esimene kohtumine toimus 1511. aastal – päeval, mil Raffael valmistas villa Farnesinas teostama freskot „Galateia<sup>41</sup> triumf“. Eskiis<sup>42</sup> oli tal pooleli, kuid Galateia jaoks polnud ta ikka veel leidnud sobivat modelli. Ta läks Roomat läbiva Tevere jõe<sup>43</sup> kaldale jalutama ja märkas neiu, kes pesi jões jalgu. Kunstnik tegi endast poole nooremale neiu eettepaneku talle poseerida ja neiu nõustus... Ta jäi kunstniku armastatuks ning lemmikmodelliks mehe surmani. Samas oli Raffael juba kihlatud Maria-nimelise neiu, kuid pärast esimest kokkusaamist Fornarinaga lükkas ta laulatust aina edasi. Fornarina on selgelt äratuntav järgmistes Raffaeli Roomas valminud töödes: „La Fornarina“, „Donna velata“<sup>44</sup>, „Sixtuse madonna“, „Madonna toolil“, „Galateia triumf“ jt.



**Raffael. Sixtuse madonna.** Vanade Meistrite Galerii, Dresden.



**Raffael. Madonna toolil.** Palazzo Pitti, Firenze.

Raffael suri kõigile ootamatult 37-aastaselt malaariast<sup>45</sup> tingitud palavikku. Veetnud öö Fornarinaga, tabas teda vastu hommikut kõrge palavikuhoog. Tund enne hingeheitmist palus ta

<sup>39</sup> **sfumaato** (it *sfumato* 'ähmane, hägune') – suitsuvinet imiteeriv ja pehmeid hajutatud kontuure kasutav maalimisviis, mis võimaldab vältida teravaid üleminekuid heledate ja tumedate osade vahel ja anda edasi värvide kõige peenemaid nüansse

<sup>40</sup> Paavst Julius II oli Michelangelo, Raffaeli ja teiste kunstnike patroon soosija. Michelangelo rajas paavstile hauamonumendi, Raffael maalis temast portree.

<sup>41</sup> **Galateia** (roomlastel **Galatea**) – vanakreeka mütoloogias ilus merenümf, kes eelistas kükloop Polyphemosele noort karjust Akist; kükloop tappis Akise, aga Galateia palvel muudeti Akis läbipaistva veega jõeks

<sup>42</sup> **eskiis** – kavand, visand

<sup>43</sup> **Tevere** (ka Tiber, ladina k Tiberis) – jõgi Apenniini poolsaarel

<sup>44</sup> **donna velata** – e.k 'daam looriga'

<sup>45</sup> **malaaria** – haigus, mida levitab hallasääsk e malaariasääsk (nakatub haige verd imedes); haigust iseloomustab kõrge hooti puhkev palavik; levinud eriti troopilistel aladel; rahvalik nimetus halltõbi

Fornarinal lahkuda. Seejärel palus ta teenril kutsuda preester. Saanud hingeõnnistuse, kahetses mees, et oli petnud oma kihlatut Fornarinaga, ja avaldas soovi olla maetud Panteoni<sup>46</sup>. Veel soovis ta, et Fornarina ei tuleks tema matustele. Raffael maetigi Panteoni väga suure pidulikkusega.

Neli kuud pärast Raffaeli surma hakkas Fornarina nunnaks. Tema koduks sai Santa Apollonia klooster, mis paikneb Roomas daami kodukvartalis Trasteveres. Raffaeli põrm on aga endiselt Panteoni seina sisse tehtud nišis. Sarkofaagil<sup>47</sup> saame lugeda poeet Pietro Bembo epitaafi<sup>48</sup>: „Siin lebab Raffael, kelle pilku kohates tundis loodus end võidetuna; nüüd, kui ta on surnud, kardab loodus, et surm tabab tedagi.“

## MÕTLE VÕI UURI JÄRELE!

1. Miks kutsuti Raffaeli modelli Margarita Lutit Fornarinaks?
2. Raffaeli kuulsaim maal „Sixtuse madonna“ ei paikne Sixtuse kabelis Vatikanis. Kus saab seda imelist teost praegu imetleda?
3. Kes oli see Sixtuse-nimeline mees, keda me sellel maali vasakul küljel näeme?
4. Kuidas kõlab eestipäraselt itaalia sõna *madonna*?
5. Kuidas kõlab eesti keeles itaaliakeelne väljend *donna velata*?
6. Mida tähendab kreekapärane sõna *panteon*?
7. Kumb on vanem, kas Rooma või Pariisi Panteon?
8. Leia koolis „La Fornarina“ reproduktsioon ja uuri, mis on kirjutatud daami käel olevale paelale.

---

<sup>46</sup> **panteon** – usundi või mütoloogia jumaluste süsteem; antiikajal kõigi jumalate tempel, nt Rooma Panteon, millest sai hiljem katoliku pühamu; rahvuslik auhoone, silmapaistvate isikute mälestusele pühendatud monumentaalhoone, nende matusepaik, nt Pariisi Panteon

<sup>47</sup> **sarkofaag** – kunstipärane, peamiselt kivist monumentaalne surnukirst

<sup>48</sup> **epitaaf** – hauakiri; hauakirjaga mälestusmärk või -tahvel; mälestusluuletus

## 6. Saskia (Saskia Uylenburgh) ja Hendrickje (Hendrickje Stoffels) – Rembrandti modellid ja muusad

Hollandlasest maaligeeniuse **Rembrandti** täispikk nimi on Rembrandt Harmenszoon van Rijn. Õpikutes käsitletakse tema loomingut Madalmaade baroki<sup>49</sup> peatüki all, kuigi barokile omaseid jooni on tema taistes vähe ja elu lõpu poole üldsegi mitte.

Suurmees sündis 1606. aastal Hollandis Leideni linnas. Tema esimese abikaasa nimi oli **Saskia Uylenburgh**, kelle kodulinn oli Leeuwarden. Saskia oli Rembrandtist kuus aastat noorem. Et Saskia onu tegeles piltide kokkuostu ja müügiga Amsterdamis, on loogiline, et noored just Saskia onu kodus või poes kokku said. 1634. aastal Rembrandt ja Saskia abiellusid ja jäidki elama Amsterdami. See oli õnnelik abielu.

Õnne on küll raske mõõta, siiski on see nähtus meid huvitava kahe inimese puhul mõõdetav, kui vaatame teraselt kuulsat maali, mille originaal asub Dresdeni Vanade Meistrite Galeriis. Sellel rõõmust pakataval maalil näeme kunstnikku ja Saskiat sellistena, nagu nad oma õnnepäevil välja nägid. Maalil on kaks nime: „Kadunud poeg kõrtsis“ ja „Autoportree Saskiaga“.



*Rembrandt. Autoportree Saskiaga (Kadunud poeg kõrtsis). Vanade Meistrite Galerii, Dresden.*

Noorte õnne toetas ka Saskia kaasavara, mis lubas soetada omaette elamise. 1635 kolisid nad oma majja ja mõni aasta hiljem omandasid veelgi uhkema hoone. (Praegu on selles Amsterdami hoones Rembrandti majamuuseum.) Tänu Saskia kaasavarale, kuid ka Rembrandti maalide edule Saskia onu galeriis, elas noorpaar pealtnäha luksuses.

---

<sup>49</sup> **barokk** – 16. saj lõpus Itaalia hilisrenessansist võrsunud ja Euroopas peamiselt 17. saj valitsenud kunstistiil, mida iseloomustavad dekoratiivne toredus, kaunistusmotiivide kuhjamine, maalilisus, valguse ja varju kontrastimine



**Rembrandt. Saskia.** Vanade Meistrite Galerii, Dresden.



**Rembrandt. Saskia Floorana.** Ermitaaž, Peterburi.

Kurbus tuli majja pärast esimese lapse surma. Peagi suri teine laps ja lõpuks ka kolmas. Elama jäi vaid poeg Titus, kes sai sellise nime Saskia surnud õe Titia mälestuseks. Kuid peagi haigestus Saskia tiisikusse<sup>50</sup>. Järgmisel aastal suri ta vaid 29-aastaselt.

Rembrandti elu muutus kardinaalselt. Et ta ei osanud rahaga ümber käia (seda oli siiani teinud Saskia), hakkas jõukus tema käte vahel sulama nagu kevadine lumi. Järgnes veel suurem *faux pas* – ta hakkas kokku elama poja Tituse ammega, kelle nimi oli Geertje Dircx ning kes peagi hakkas kunstnikult raha välja pressima. Kui kooselu Saskiaga oli õnnelik, muutus kooselu Geertjega lõpuks lausa talumatuks.



**Rembrandt. Batseba**<sup>51</sup> (Hendrickje). Louvre, Pariis.



**Rembrandt. Naine suplemas** (Hendrickje). Rahvusgalerii, London.

Kergendust tõi uus elukaaslane **Hendrickje Stoffels**, kes 1647 hakkas Rembrandti majas tööle teenijana. Kuigi ta oli Rembrandtist 20 aastat noorem, sai neist peagi paar. Naine jäi lapseootele ja tõi ilmale tütre, kellele pandi nimeks Cornelia (Saskia ja Rembrandti kaks surnud tütart kandsid sama nime). Hendrickjel jätkus nutikust majapidamine ja majandamine enda kätte võtta. Ta rajas koos Rembrandti poja Titusega 1660. aastal kunstikaupluse. Suurmehe võtsid

<sup>50</sup> **tiisikus** – tuberkuloos, pikaldase kuluga nakkushaigus, mis sagedamini mõjutab kopse

<sup>51</sup> **Batseba** – Vanas Testamendis on lugu kuningas Taavetist, kes nägi kaunist Batsebat suplemas ja hakkas teda himustama; Batsebast sai Taaveti naine ja hilisema kuningas Saalomoni ema



nad sinna tööle. See oli ainus võimalus päästa geniaalne kunstnik täielikust pankrotist. Hendrickje oli ka hea kasuema Titusele. Kahjuks suri naine 1663.

Rembrandti taiesed muutuvad aina süngemaks, värvivalik kasinamaks. Kahjuks polnud sellised tööd tema eluajal enam moes, aga meie hindame just neid tippteoseid ääretult kõrgelt. Toome näiteks Peterburis paikneva „Ermitaaži“ muuseumi uhkuse – „**Kadunud poja tagasitulek**“<sup>52</sup>.



*Rembrandt. Kadunud poja tagasitulek. Ermitaaž, Peterburi.*

Rembrandti tabab suur masendus. Poja Tituse surm 1668. aastal niidab mehe jalust. Kunstnik ise sureb juba järgmisel aastal 63-aastaselt. Hollandlaste maaligeenius maeti Amsterdamis Zuiderkerki kirikusse nimetu põrandaplaadi alla nii, kuis oli kombeks matta vaeseid.

Rembrandti maalid või graafilised lehed on aukohal paljudes maailmamuuseumides. Eriti kuulsad on tema **autoporteed**. Ta maalis neid peaaegu igal aastal, õigemini iga oma elu mõjutanud sündmuse puhul (üle neljakümne õlimaali ja üle 30 graafilise lehe). Rembrandt oli innukas **karavadžist**, see tähendab, et ta rakendas sageli Caravaggio maalidele omast kusagilt ülevalt tulevat nn **keldriluugivalgust** ning heleda-tumeda oskuslikku vastandamist. Seejuures on huvitav, et Rembrandt pole eales Itaalias käinud ega Caravaggio originaale näinud. Küllap laenas Rembrandt seesuguse tehnilise võtte Pieter Lastmanilt, kelle ateljees ta noorpõlves end täiendas. Lastman viibis Itaalias ligi kolm aastat, kus ta sai Caravaggio stiiliga lähemalt tutvust teha. Samas pole ka võimatu, et Amsterdamis võis neil päevil ühe või mitme rikkuri kodus kohata mõnd suure Caravaggio teost.

Rembrandti kõige kuulsama maali „Õise vahtkonna“ originaali saate näha Amsterdami Riigimuuseumis.

---

<sup>52</sup> Maal põhineb Uue Testamendi Luuka evangeeliumi mõistujutul oma varanduse ära raisanud noorukist, kes kõigi poolt hüljatuna isa südames ikkagi andestust leiab.



**Rembrandt. Õine vahtkond.** Õli lõuendil 363 x 437 cm. Rijksmuseum, Amsterdam.

Teadma peab, et prantsuse keeles on selle teose nimi „La ronde de nuit“, inglise keeles „The Night Watch“ ja vene keeles „Ночной дозор“. Tegu on Leonardo „Mona Lisa“ kõrval kõigi aegade kuulsaima maaliga üldse. Maal valmis 1642. Teose tellijaks oli 18 liikmest koosnev Amsterdami vabatahtlike korraldajate kompanii, kes soovis sellega ehtida oma peastaapi. Kui aga teos hiljem raekotta üle viidi, tuli väiksema ruumi tõttu lõuendile käärid sisse lüüa. Algselt olid selle maaliteose mõõdud 387 x 500 cm. Seega kaotas pilt kolimisega kõrgusest 34 cm ja laiuusest 63 cm. Õnneks on algvariandist olemas koopiad. Üks neist on praegu Amsterdami Riigimuuseumis paigutatud originaaliga samasse ruumi. Tellijad soovisid pildil näha üksnes 18 korraldajast, kunstnik aga maaliski kompositsiooni huvides lõuendile 32 tegelast, nende hulgas ka iseenda (lipukandja vasaku õla tagant paistev üks silm kuulub geniaalsele kunstnikule endale). Kunstnik ei unustanud ka abikaasat. Kui teraselt jälgite, märkate, et väikesel heledaid riideid kandval tüdrukul on Saskia näojooned. Valguse fookuseerimise oskuselt, heleda-tumeda käsituselt, eriti aga tegelaste karakteristikalt on see Rembrandti teos vaieldamatult absoluutne šeddööver (meistriteos).

## MÕTLE VÕI UURI JÄRELE!

1. Milliseid Rembrandti taieste reproduktsioone saab imetleda meie kooli seintel?
2. Nimeta lähim muuseum, kus saame imetleda Rembrandti tööde originaale!
3. Rembrandt elas üle kõik oma kolm elukaaslast. Keda neist kolmest armastas ta kõige enam?
4. Kust pärineb „Kadunud poja“ temaatika? Kelle suu või sule läbi see lühijutt meieni jõudis?
5. Rembrandt oli innukas karavadžist. Mida see tähendab?
6. Rembrandt pole eales käinud Itaalias. Kuidas sai ta omandada Caravaggiole omased tehnilised võtted?

## 7. Madame Récamier – Jacques Louis Davidi, François Gérard'i jt kunstnike modell ja muusa



Jacques-Louis David. *Proua Récamier' portree*. Louvre, Pariis.



François Gérard. *Proua Récamier' portree*. Carnavalet' muuseum, Pariis.

Meid huvitava daami neiupõlvenimi oli Jeanne Françoise Julie Adélaïde Bernard, kuid kunsti ajaloos hüütakse teda abikaasa nime järgi kas **Juliette Récamier**'ks<sup>53</sup> või veelgi sagedamini **Madame Récamier**'ks.

Juliette Récamier sündis notar Bernard'i perekonda 1777. aastal Lyonis. 1786 sai tema isa tulusa koha Pariisis ja perekond koliski lõplikult pealinna. Hariduse sai Juliette Lyoni ja Pariisi kloostrite juures tegutsevates erapansionides. Neis jõukatele tütarlastele mõeldud koolides anti head haridust. Seal õpetati kõike alates matemaatikast, lõpetades laulmise ja klaverimänguga. Nii oskaski Juliette (aga nii teda kõik kutsusidki) 16-aastaselt abielludes peaaegu et igas kunstivaldkonnas kui mitte kaasa teha, siis vähemalt kaasa rääkida. Tema abikaasa oli tuntud finantsist ja pankur Jacques Récamier, kes oli neiust 26 aastat vanem.

Pärast Napoléon Bonaparte'i õnnestunud riigipööret 1799. aasta novembris sai härra Récamier'st Prantsusmaa Panga asejuht, seega riigi üks tähtsamaid finantsiste. Et noorel abikaasal igav ei hakkaks, ostis jõukas pankur endale Pariisi kesklinnas uhke häärberi, mis enne revolutsiooni kuulus Louis XVI rahandusministrile Jacques Neckerile. Selles uhkes hoones Juliette Récamier oma tähelendu alustaski.

Et Juliette oli väga ilus ja meeldivate maneeridega noor daam, pole raske arvata, miks just temaga sõbrustada sooviti. See oli aeg, mil Pariisis räägiti kolmest „graatsiast“, kes dikteerisid moodi: Joséphine de Beauharnais<sup>54</sup>, kellega äsja abiellus Napoléon Bonaparte, proua Tallien<sup>55</sup>,

---

<sup>53</sup> [reka'mje]

<sup>54</sup> [boar'ne]

<sup>55</sup> [tal'jä(n)]

kelle abikaasa oli üks peamisi Robespierre'i<sup>56</sup> kukutajaid, ja Juliette Récamier. Kui Joséphine de Beauharnais'st sai riigi esimene daam, ei saanud ta Juliette'i oma suva järgi külastada. Seevastu hakkas proua Récamier' salongi külastama naiskirjanik Germaine de Staël<sup>57</sup>, kes oli Jacques Neckeri tütar. Napoléon ei sallinud seda uhket daami silmaotsaski ja vaatas viltu neile, kes temaga suhtlesid. Peagi keelati proua de Staëlil Pariisis elada. Ta valis elukohaks vanemate lossi, mis paiknes Genfi järve ääres Šveitsis. Ka seal oli keelatud põlu alla sattunud naiskirjanikku külastada. Juliette Récamier ei teinud Napoléoni käsust väljagi ja külastas sõbratari.

Sajandivahetus oli aeg, mil Napoléoni aja suurim kunstnik **Jacques Louis David** (1748–1825) käis ära Herculanemis ja Pompeis<sup>58</sup>, kus ta nähtu põhjal tegi visandeid antiikaja mööblist, kuid ka tarbe- ja riietusesemetest (seinamaalingutel on see kõik hästi nähtav). Tema viiski moodi **ampiirstiili**<sup>59</sup> ehk siis kõik selle, mis oli olnud moes Rooma keisririigi päevil. Riietuse vallas andsid tooni Juliette Récamier ja tema salongi ustavad külastajad. Kleitide vöökoht tõusis lausa rindade alla, dekoltee läks sügavamaks, käsivarred jäid paljastatuks. Materjal pidi olema hästi õhuline ja läbipaistev. 1800. aastal palus pankur Récamier Davidil oma abikaasast portree maalida. Kuid kaunitar hakkas kokkusaamistel staaritsema, hilines pidevalt seanssidele, kord oli tal külm, kord palav või siis ei soovinud ta, et kunstnik näitab teda lebamais paljajalu jm. Asi lõppes sellega, et kunstnik teatas daamile, et enam pole vaja tulla, ja jättis maali lõpetamata.

„Proua Récamier' portree“ müüdi pärast kunstniku surma oksjonil 1826. aastal. Portreed eksponeeriti Louvre'is ja see sai uskumatult populaarseks. Kriitikud leidsid, et David kasutas selle teose puhul teadlikult Michelangelo *non finito*<sup>60</sup> meetodikat, mis lisavat teosele intiimsust ning salapära. Vähe sellest: kušett, millel kaunitar maalil lebab, ristiti ümber Récamier' diivaniks ja neid hakati tootma massiliselt. Proua Récamier' kleit ja soeng läksid taas moodi.

Proua Récamier käis abikaasale peale, et mees telliks ühelt „võimekamalt“ kunstnikult tema portree, sest „David ei saanud ju hakkama“. Töö tellitigi Davidi õpilaselt **François Gérard**'ilt. Naine jäi lõpptulemusega väga rahule. Arvata võib, et Gérard oli õpetaja tööd Juliette

---

<sup>56</sup> Maximilien **Robespierre** (1758–1794) oli Prantsuse revolutsiooni tuntumaid juhte.

<sup>57</sup> [stal]

<sup>58</sup> **Herculanem ja Pompei** – Lõuna-Itaalias Vesuuvi vulkaani jalamil paiknenud linnad mattusid tuha alla 79. aastal Vesuuvi purske tagajärjel; neid linnu hakati lahti kaevama XVIII sajandil

<sup>59</sup> **ampiir** – *empire* tähendab prantsuse keeles keisririiki, *l'empereur* aga keisrit; ampiirstiil jälgendab Rooma keisririigi aegset kunsti

<sup>60</sup> **non finito** – it k 'lõpetamata'; Michelangelol jäid nii mõnedki tööd lõpetamata, sest paavsti tahtel tuli tal asuda muid töid sooritama; mõnda tööd ta lihtsalt ei jõudnud enne surma lõpetada; uuemal ajal kasutas sellist meetodikat teadlikult Auguste Rodin

Récamier' st näinud. (Mõlema kunstniku ateljeed asusid lähestikku.) Ka tema jättis nägusa daami paljajalu, kuid ta muutis asendit ega sundinud daami ebamugavas asendis pikutama. Ta lisas pildile veidi enam „antiikseid“ elemente, kaunitari näole kerge *džiokondaliku* naeratus<sup>61</sup> ehk siis kõik seesuguse, mis modelli kapriise mahendada suutis.



*Joseph Chinard. Proua Récamier' büst. Getty muuseum, Los Angeles.*

Juliette Récamier' salongis käisid koos intellektuaalid, kes ei varjanudki vastumeelsust valitseva režiimi suhtes. 1804. aasta detsembris lasi Napoléon Bonaparte Pariisi Jumalaema kirikus end keisriks kuulutada. Juliette ja tema sõpruskond polnud seesugusest riigipöördest eriti vaimustuses. Kunagine sõbranna, nüüd keisrinna Joséphine, püüdis Juliette'i enda saatjaskonda värvata. Juliette keeldus. Sellele järgnesid härra Récamier' töölased arusaamatused ja proua Récamier pagendati Pariisist.

Pärast Napoléoni troonist loobumist tuli Juliette Pariisi tagasi. Tema salong oli nüüd tagasihoidlikumas hoones, kuid seltskond muutus varasemast veelgi intellektuaalsemaks. Siin said kokku ajastu suurimad kirjanikud Chateaubriand, Lamartine, Constant, Sainte-Beuve, Balzac, kuid ka kunstnikud ja skulptorid François Gérard, Joseph Chinard, Antonio Canova ning ajastu suurimad näitlejad.

Abikaasa surma järel üüris Juliette Récamier Seine'i vasakul kaldal paiknevas Abbaye-aux-Bois' kloostris väikese hubase korteri, kus truud sõbrad teda kuni tema viimase elupäevani külastasid. Juliette Récamier suri 11. mail 1849. aastal 71 aasta vanuses. Tema haud on Pariisis Montmartre'i kalmistul. Aga tema ampiirstiilis magamistuba saab praegu imetleda Louvre'i muuseumi Richelieu' tiiva teisel korrusel.

---

<sup>61</sup> **džiokondalik naeratus** – naeratus, mis on omane Leonardo da Vinci „Mona Lisale“ ehk „Giocondale“





*François ja Georges Jacob noorem. Proua Récamier' magamistoa ampiirstiilis mööbel. Louvre, Pariis.*

## MÕTLE VÕI UURI JÄRELE!

1. Miks jättis Jacques-Louis David „Madame Récamier’ portree“ lõpetamata?
2. Kuidas kirjeldad kunstiteoseid, mille kohata öeldakse itaaliapäraselt *non finito*?
3. Mida ütleb sulle mõiste *džiokondalik naeratus*?
4. Juliette Récamier oli ampiirstiili propageerija. Mida tähendab sõna *ampiir* (pr *empire*) ja kust see stiil alguse sai?
5. Millise riigimehega seostad ampiirstiili tippaega?
6. Mis võis proua Récamier’le tagada enneolematu rahvusvahelise tuntuse?

## 8. La Goulue ja Yvette Guilbert – Henri de Toulouse-Lautreci modellid ja muusad



*Henri de Toulouse-Lautrec. Afišš kabareele Moulin Rouge. Esiplaanil Valentin le Désossé, keskel La Goulue. Metropolitan muuseum, New York.*



*Henri de Toulouse-Lautrec. La Goulue sisenemas Moulin-Rouge'i. Õli lõuendil. MOMA, New York.*

Postimpressionist **Henri de Toulouse-Lautrec** (1864–1901) oli kunstnik, kes oma maalidel, afiššidel<sup>62</sup> või šaržidel<sup>63</sup> jäädvustas Moulin Rouge'i<sup>64</sup> esimese trupi solistid järgmistele põlvkondadele. Et mõista, miks Toulouse-Lautreci teostes on nii palju irooniat ja kibestumist, peab teadma, et ta oli pärit kuulsast aadliperest, kuid jäi juba varakult väikest kasvu küürakaks lonkuriks. Pariisis külastas see väga andekas invaliidist meister kabareesid ja igasuguseid kahtlasi lõbustuskohti ning maalis seal nähtud inimesi. Moulin Rouge'i avamise järel 1889 võis teda seal kohata peaaegu et igal õhtul. Oma teatriafiššidega pani ta aluse reklaamikunstile.

Nüüd aga sõna *la goulue*<sup>65</sup> tähendusest. Prantsuse keeles öeldaks *le goulou*, *la goulue* inimese kohta, kes aplalt ründab lauale serveeritud sööke ja jooke. Meie keeles oleks see sõna *õgija*, *õgard*, *maiasmokk* vms. Moulin Rouge'i kankaanitantsija **Louise Weber** sai sellise hüüdnime seetõttu, et ta oli komme tantsunumbrite vaheaegadel laudade vahel jalutades külalistele serveeritud veiniklaase tühjendada. Kord peatunud ta Walesi printsi laua ees, tühjendanud šampanjaklaasi ja lausunud: „Tellige juurde ja arve saatke emmele!“ Külalise „emme“ oli teatavasti kuninganna Victoria.

Aasta 1889 läks Pariisi ajalukku mitme tähelepanuväärse sündmusega: a) täitus 100 aastat Suure revolutsiooni algusest; b) Pariisis toimus maailmanäitus; c) linna siluetti ilmus lõplikul kujul Eiffeli torn; d) Montmartre'i künka jalamil avas ukseid lõbustusasutus Moulin Rouge.

**La Goulue**, õigemini Louise Weber (1866–1929), pärines lihtsast perekonnast. 16-aastasena hakkas ta töötama pesupesijana. Õhtuti teenis ta kohvikutes lisaraha improviseeritud tantsunumbritega. Teda märgati. See oli aeg, mil Moulin Rouge'i lavastaja Charles Ziedler käis ühest Pariisi lõbustuskohast teise, et avaetenduse jaoks säravaid isiksusi leida. Just nii sattusidki tema truppi tantsija La Goulou ja lauljatar **Yvette Guilbert**<sup>66</sup>.

La Goulou edu oli fenomenaalne. Alguses oli ta ainus, kes lõpetas spagaadiga kadrilli, mida peagi hakati kõikjal kutsuma *french cancan*'iks. Publik tõusis püsti, roniti toolidele, laudadele, et näha La Goulou'd kankaani lõpustseenis. Mitmes numbris oli daami partneriks Valentin le Désossé ('konditu').

---

<sup>62</sup> afišš – (pr *affiche*) müürileht, kuulutus, plakat (teatrietenduse, kontserdi või loengu kohta)

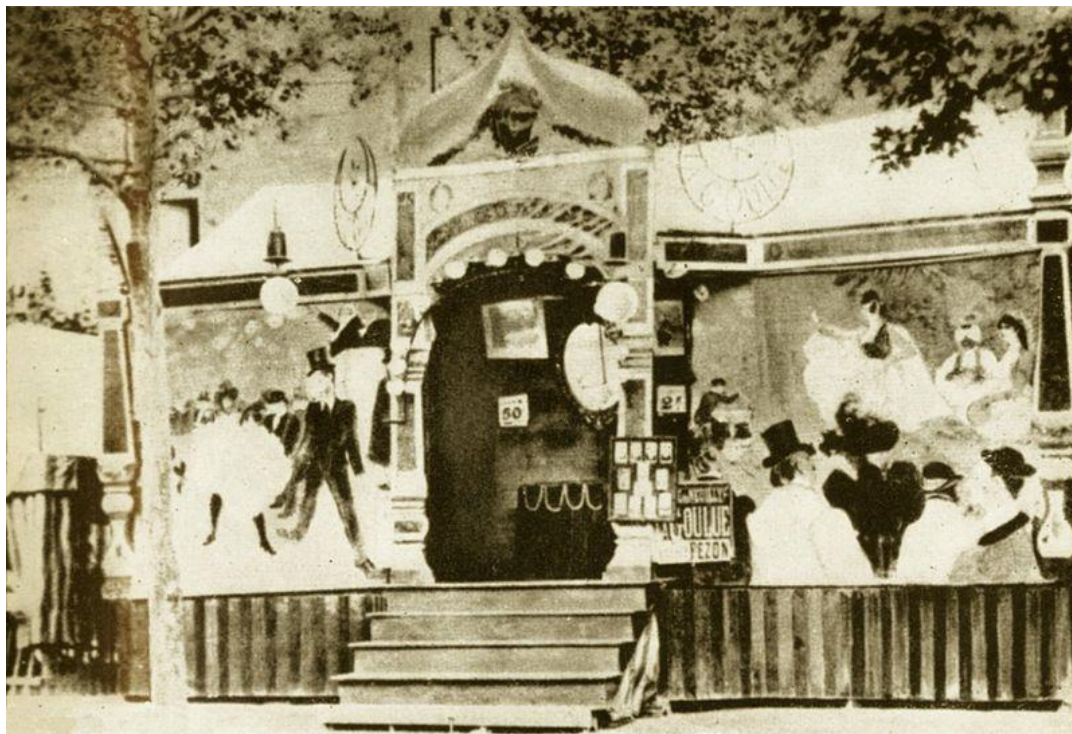
<sup>63</sup> šarž (pr *charge* 'pealetung, süüdistus') portree, mis kujutab portreeritava iseloomulikke jooni liialdatult

<sup>64</sup> Kabaree **Moulin Rouge** (pr 'punane veski') asutati Pariisis Montmartre'il 1889. aastal. Samal aastal rajati Eiffeli torn ja toimus Pariisi maailmanäitus. 19. sajandi lõppu, mida iseloomustab tööstuse kiire areng ja rikas kultuurielu, on tagantjärele hakatud kutsuma *belle époque*'iks ('ilus ajastu'). Moulin Rouge sai kiiresti maailmakuulsaks, seal esinesid paljud kuulsad tantsijad ja loodi täiesti uus tants – kankaan.

<sup>65</sup> [gu'lü]

<sup>66</sup> [gil'ber]

1895 lõpetas La Goulue lepingu Moulin-Rouge'iga ja alustas iseseisvat karjääri laadaplatsidel. Daam lasi endale meisterdada väikese ratastel nihutatava putka, mida ta kasutas lavana. Healt sõbralt Toulouse-Lautrecilt tellis ta kaks pannood<sup>67</sup>, mis pidid tema arust publikut juurde meelitama. Kuid tema tantsunumbritel laadaplatsil suurt edu polnud. Ta vahetas elukutset: ta hakkas lõvitaltsutajaks.



*La Goulue' putka, mida kaunistavad Henri de Toulouse-Lautreci teosed, ühel Pariisi eeslinna laadaplatsil.*

Kui Toulouse-Lautrec 1901. aastal suri ja tema teoseid omandasid hoobilt hoopis teise hinna, müüs La Goulue mõlemad pannood maha. Võhikust ostja lõi kas mõlemad teosed tükkideks ja müüs need omakorda jupp jupi haaval maha. XX sajandi lõpul palus Orsay muuseum<sup>68</sup> Prantsuse riigilt toetust, et need pannood eraisikutelt tagasi osta ning mõlemad taiesed kokku õmmelda. Tähelepanelik muuseumikülastaja märkab praegu maalidel triipe: need on kohad, kus käärid või nuga lõuendisse omal ajal sisse löödi.

---

<sup>67</sup> **pannöö** – raamitud dekoratiivne seinakompositsioon

<sup>68</sup> **Orsay muuseum** (pr *Musée d'Orsay*) – kunstimuuseum Pariisis Seine'i vasakul kaldal endises Orsay raudteejaamas; muuseumis on esindatud põhiliselt Euroopa maalikunst ja skulptuur aastatest 1848–1914, eriti palju on impressionistide loomingut



**Henri de Toulouse-Lautrec. La Goulue' putka dekoratsioon.** Tants Moulin-Rouge'is. Orsay muuseum, Pariis.



**Henri de Toulouse-Lautrec. La Goulue' putka dekoratsioon.** Mauride tants. Orsay muuseum, Pariis.

Ka **Yvette Guilbert**'i (1865–1944) tuntakse väljaspool Prantsusmaad peamiselt Henri de Toulouse-Lautreci taieste põhjal. Daam esines samuti Moulin-Rouge'is, kuid ta ei tantsinud, vaid oli laulja. Ta hakkas 16-aastasena müüjana tööle Le Printemps'i kaubamajas. Kahekümneselt käis ta draamakunsti kursustel ja pääses peagi väikeses kõrvalosas teater Bouffes-du-Nord'i lavale. Seal teda Moulin Rouge'i lavastaja Charles Ziedler märkaski.



**Henri de Toulouse-Lautrec. Yvette Guilbert.** Kriit papil. Puškini-nimeline kunstimuuseum, Moskva.

Toulouse-Lautreci võlus Yvette Guilbert juba esimesel kohtumisel. „Tagasihoidlik elus ja ilmekas laval,“ nii iseloomustas kunstnik oma modelli. Just temast tehtud maalidel ja joonistustel ilmnes suure postimpressionisti anne – oma modellide karikeerimine ehk neist karikatuuride tegemine. Eriti ilmekad ongi tema karikatuurid Yvette Guilbert'ist.





**Henri de Toulouse-Lautrec. Yvette Guilbert laval.**  
Toulouse-Lautreci muuseum, Albi, Prantsusmaa.



**Henri de Toulouse-Lautrec. Yvette Guilbert tervitamas publikut.** Toulouse-Lautreci muuseum, Albi, Prantsusmaa.

Yvette Guilbert'i leping Moulin Rouge'iga lõppes 1905. aastal. Kuid ta laulis edasi teistel lavadel, isegi välismaal. Ta jõudis ka mitmed oma laulud salvestada. Neid võib frankofoonsete maade raadios aeg-ajalt praegugi kuulda. 1932. aastal anti talle Auleegioni orden<sup>69</sup>. Lauljatar suri Lõuna-Prantsusmaal 1944. aastal 79-aastasena, jõudmata ära oodata sõja lõppu.

## MÕTLE VÕI UURI JÄRELE!

1. Millele viitab Henri de Toulouse-Lautreci eesnimele järgnev eessõna „de“ ? (Võrdle: Jean **de** La Fontaine, Alfred **de** Musset, Charles **de** Gaulle jt)
2. Aasta 1889 läks Pariisi linna ajalukku mitme tähelepanuväärse sündmusega. Mis sündmused need olid?
3. Kelle kohta ütlevad prantslased *le goulou* / *la goulue*?
4. Mis tants on kankaan? Kas seda tantsitakse tantsupidudel ka praegu?
5. Ehk oskad nimetada heliloojat, kes selle tantsu eriti kuulsaks tegi?
6. Henri de Toulouse-Lautrec erines välimuselt teistest kaaskodanikest. Milles see erinevus seisnes?
7. Toulouse-Lautrec karikeeris mitmel korral Moulin-Rouge'i lauljatar Yvette Guilbert'i ja tegi temast šarže. Mida need sõnad tähendavad?
8. Millist kunstivoolu esindab Toulouse-Lautreci looming?

<sup>69</sup> **Auleegioni orden** – Prantsusmaa kõrgeim teenetemärk, ordeni asutas Napoleon 1802. aastal



## 9. Gala (Jelena Djakonova) – Salvador Dalí modell ja muusa



**Salvador Dalí. Leda ja luik.** Õli lõuendil. Dalí teatermuuseum, Figueres, Kataloonia.



**Salvador Dalí. Port Lligati madonna.** Õli lõuendil. Marquette'i ülikool, Milwaukee, USA.

**Salvador Dalí** (1904–1988) on kõige kuulsam sürrealistlik kunstnik. Sürrealism on fantaasiakunst, kus olendid ja esemed ühendatakse omavahel ebatavalistesse seostesse, saades unenägusid meenutavaid kujutluspilte. Sürrealistid püüdsid luua teoseid ilma mõistuse kontrollita ning arvestamata mingeid eetilisi, esteetilisi või muid tõekspidamisi. Sürrealismi ideeliseks eelkäijaks oli prantsuse luuletaja Arthur Rimbaud<sup>70</sup>, kelle poeemid proosas „Hooaeg põrgus“ ja „Illuminatsioonid“ on nagu jada fantastilisi unenägusid. 1924. aastal avaldas kirjanik André Breton<sup>71</sup> sürrealismi manifesti. Breton tugines psühhoanalüüsi<sup>72</sup> rajaja Sigmund Freudi<sup>73</sup> õpetusele. Ta kutsus kunstnikke looma teoseid ilma mõistuse kontrollita ja arvestamata mingeid eetilisi, esteetilisi või muid tõekspidamisi.

Rahvuselt oli Salvador Dalí katalaan<sup>74</sup>, mitte hispaanlane. Juba tudengipõlves Madridis torkas Dalí silma ekstravagantsustega. Ta kandis põskhabet ja pikki juukseid ja riietus silmatorkavalt kentsakalt. Lisaks sellele kasvas ta endale Diego Velázquezi<sup>75</sup> autoportree eeskujul pikad ning peenikesed vuntsid, mis jäid teda saatma elu lõpuni. 1926. aastal külastas ta esimest korda Pariisi, kus kohtus kaasmaalastega (Picasso, Miró, Buñuel). Kolme aasta pärast tegi ta kaastööd

<sup>70</sup> **Arthur Rimbaud** [rä(n) boo] (1854–1891)

<sup>71</sup> **André Breton** (1896–1966) – prantsuse proosakirjanik ja luuletaja oli Pariisi sürrealistide koolkonna juht ning teoreetik

<sup>72</sup> **psühhoanalüüs** – psühholoogia ja psühhiaatria vool, mis peab põhiliseks inimese hingeelu ning käitumise suunajaks alateadvust

<sup>73</sup> **Sigmund Freud** (1856–1939) – juudi päritolu Austria neuroloog, psühhiaater ning psühhoanalüüsi teooria ja meetodi rajaja, kelle tööd on avaldanud suurt mõju psüühika uurimisele, psühhoteraapiale, pedagoogikale, kirjandusele, filosoofiale ja kultuurile üldiselt

<sup>74</sup> **katalaan** – Kataloonia elanik või katalaani keelt emakeelena kõnelev inimene; Kataloonia, mille pealinn on Barcelona, on autonoomne piirkond Ida-Hispaanias

<sup>75</sup> **Diego Velázquez** (1599–1660) – hispaania barokiajastu üks suurimaid kunstnikke

sürrealistide grupiga liitunud režissööri Luis Buñueliga<sup>76</sup>, mille tulemusel valmis film „Andaluusia koer“. Nüüd oli aeg küps, et liituda sürrealistidega.



**Salvador Dalí** (1954). Foto: Philippe Halsman.



**Salvador Dalí ja Gala** (1945). Foto: Martha Holmes.

**Gala** (neiupõlvenimega Jelena Djakonova) sündis Venemaal Kaasanis 1894. aastal, kuid kasvas üles ja käis tütarlaste eragümnaasiumis Moskvast. 18-aastasena avastati tal tuberkuloos<sup>77</sup> ja vanemad saatsid ta sanatoorsele ravile Šveitsi. Samas sanatooriumis ravis end ka noor prantsuse luuletaja Paul Éluard<sup>78</sup>. Et noortel polnud keelebarjääri (kõik Venemaa haritud inimesed rääkisid tollal prantsuse keelt), said nad peagi lähedasteks. Neiu õige nimi oli Jelena, millest hellitusnimi on Lena, kuid neiu tahtis, et mees kutsuks teda Galinaks ehk siis Galaks rõhuga viimasel silbil.

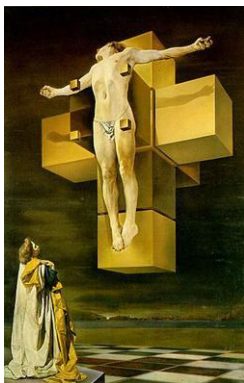
1916. aastal tuli Gala Pariisi ja järgmisel aastal nad abiellusid. Paul Éluard'ist sai aga peagi sürrealistide lähedane sõber. Loomulikult tutvus sürrealistide grupiga ka Gala. 1929. aastal külastasid Paul ja Gala koos René Magritte'iga<sup>79</sup> Salvador Dalí, kes puhkas Hispaanias Portlligati külakeses, kus praegu on Dalí muuseum. Dalí hakkas Galat nähes kohe veidralt käituma: värvis juuksed punaseks, siis siniseks, viskus naise ette pikali, suudles tema varbaid jm. Hiljem tunnistas Dalí, et armus Galasse, kes oli temast 10 aastat vanem, esimesest silmapilgust. Nad jäidki kokku, kuigi abiellusid alles 1934 ja kiriklik laulatus leidis aset alles 1958. (Gala pidi ju esimesest abikaasast lahutama.) Nad elasid koos 52 aastat. Tundus, et nad täiendavad oma veidrustega teineteist. Dalí ülestunnistused nende eraelu üksikasjadest põhjustasid spekulatsioone kunstniku vaimse tervise kohta. Gala oli Dalí muusa ja lahutamatu kaaslane, teoste modell (nt „Leda ja luik“, „Port Lligati madonna“ jpt).

<sup>76</sup> **Luis Buñuel** (1900–1983) – hispaania filmirežissöör, sürrealist, kelle debüütfilmi, 16-minutilist tummfilmi „Andaluusia koer“ (1929) peetakse sürrealismi meistriteoseks

<sup>77</sup> **tuberkuloos** – tiisikus, pikaldase kuluga nakkushaigus, mis sagedamini mõjutab kopse

<sup>78</sup> **Paul Éluard** [elü'ar] (1895–1952) – prantsuse luuletaja, dadaismi esindaja ja üks sürrealismi rajajaid

<sup>79</sup> **René Magritte** (1898–1967) – Belgia sürrealistlik maalikunstnik ja graafik



**Salvador Dalí. Püha Johannese Kristus ristil.** Õli lõuendil. Kelvingrove'i kunstigalerii, Glasgow.



**Salvador Dalí. Gala portree.** Õli lõuendil. Dalí teatermuuseum, Figueres, Kataloonia.

Lõpetame oma lühikese ülevaate Salvador Dalí elust ja loomingust tema kõige sagedamini reprodutseeritud teosega, mille nimi on „Mälu vankumatus“, kuid ka „Vedelad kellad“. Selle miniatuurse õlimaali mõõtmed on üksnes 24 x 33 cm, mis on ju vaid mõni sentimeeter suurem A4 paberilehest. Ometi leiame just selle Dalí maali pea et igast XX sajandi kunsti käsitlevast teatmeteosest. Miks just see teos, miks mitte mingi teine? Vastus on lihtne: teos pärineb aastast 1931, kui kokkupuude sürrealistide grupiga oli just äsja toimunud. Kõik, millega kunstnik nüüd kokku puutus, oli uus, ka Dalí enda ideed olid värsked ning kordumatud. Lisaks sündis see kunstiteos spontaanselt. Ühel õhtul ei soovinud Dalí abikaasaga kinno minna ja Gala läks kinno üksi. Naise äraolekulul märkas kunstnik, et lauale unustatud *camembert*'i juustukera oli sulama hakanud. Dalí kujutab sellel maalil ka ennast. Me näeme teda pildi keskel magava monstrumina, keda on unele suigutanud sulanud juustukera meenutav kell ... Kui Gala kinost tagasi tuli ja vastvalminud pilti silmas, lausus ta järgmised sõnad: „See maal jääb küll vankumatult mällu, selles pole mingit kahtlust.“ Siit ka teose nimi.



**Salvador Dalí. Mälu vankumatus.** (*La persistance de la mémoire.*) Õli lõuendil, 24 x 33 cm. MOMA, New York.

## MÕTLE VÕI UURI JÄRELE!

1. Millist nägemust pead realistlikuks ja milline nägemus või nähtus on sinu jaoks sürrealistlik?
2. Millises keeles vestles Gala oma esimese ja teise abikaasaga?
3. Milline linn on Kataloonia pealinn?
4. Millist keelt kõnelevad katalaanid?
5. Milliseid Salvador Dalí taieste reproduksioone saab näha meie kooli seintel?
6. Kuidas kutsutakse sinu tutvusringkonnas inimest, kes käitub või riietub tahtlikult väljakutsuvalt?
7. Milline argielu seik sai ajendiks maali „Vedelad kellad“ sünnile?
8. Miks on just see maal saanud Salvador Dalí loomingu logoks?

## 10. Olga Hohlova, Marie-Thérèse Walter, Dora Maar, Françoise Gilot ja Jaqueline Roque – Pablo Picasso modellid ja muusad

**Pablo Picasso** (1881–1973) näol on tegemist XX sajandi mõjukaima ja kuulsaima kunstnikuga. Ta viljeles maali, graafikat, kollaaži<sup>80</sup>, skulptuuri ja keraamikat. Ühtlasi on tema looming kogu möödunud sajandi kunsti üldistus. Kuigi Picasso oli hispaanlane, eksponeeritakse tema loomingut maailma muuseumides tihti koos prantsuse kunstnike töödega, sest Prantsusmaal möödus tema viljakaim eluetapp, just siin sai ta inspiratsiooni oma parimate tööde teostamiseks.

Iga kord, kui Picasso vahetas elukaaslast, muutus ka tema loomingu stiil. Tema noorpõlve tööd olid realistlikud. Mees külastas esimest korda Pariisi 1901 ning vaimustus Renoiri ja Toulouse-Lautreci töödest. Tema uus maalimisstiil meenutab impressioniste ja postimpressioniste. 1904 tuli Picasso jäädavalt Pariisi. 1907. aastal valmis tal esimene kubistlik maal „Avignoni neiud“.

1917. aastal tutvus Picasso kuulsa Sergei Djagilevi<sup>81</sup> trupi tantsijanna **Olga Hohlovaga**. (Djagilev tellis Picassolt mitme oma trupi lavastuse dekoratsioonid.) Pablo ja Olga abiellusid ning neil sündis poeg Paul. Muutused isiklikus elus kajastusid ka kunstniku loomingus. Nüüd sukeldus Picasso lausa fotograafilist täpsust taotleva kunsti rüppe.

---

<sup>80</sup> **kollaaž** – pr k 'kleepimine, kleebing'; kujutavas kunstis paberi-, riidetükkide või muust materjalist osakeste aluspinnale kleepimine

<sup>81</sup> **Sergei Djagilev** (1872–1929) – Vene teatri- ja kunstitegelane; muusikateatri uuendaja; nn *Saisons Russes* korraldaja Pariisis ja teistes metropolides



**Pablo Picasso. Portree Olgast tugitoolis.** Picasso muuseum, Pariis.



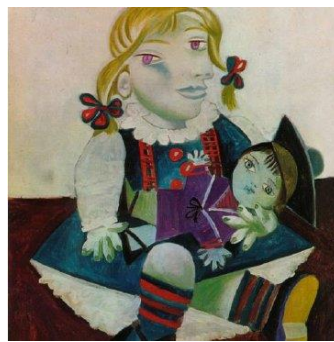
**Pablo Picasso. Paul arlekiinina.** Picasso muuseum, Pariis.

Neoklassitsistlikud maalid „**Portree Olgast tugitoolis**“ ja „**Paul arlekiinina**“ on parimad näited väikekodanlikku hubasust ja rahu nautivast kunstnikust. Kuid loovisiku rahutu hing meelitas peagi juba 40. eluaastale läheneva suurmehe uutesse kaugustesse. 1920. aastate algul tehtud maalidel näeme hiiglasist istumas, seismas või jooksmas. See on Picasso loomingu gigantomahhia<sup>82</sup> periood.

1926. aastal kõnetab Picasso juhuslikult tänaval 17-aastast **Marie-Thérèse Walteri**<sup>83</sup>. Kunstnik palus neil tema ateljeest läbi astuda ning talle poseerida. Nende suhe jäi Olgale saladuseks päevani, mil Marie-Thérèse tõi ilmale tütre, kes sai nimeks Maya. Pablo ja Marie-Thérèse'i suhe kestis veidi vähem kui kümme aastat.



**Pablo Picasso. Naine kaabu ja karusnahkse kraega (Marie-Thérèse).** Kataloonia rahvuslik kunstimuuseum, Barcelona.



**Pablo Picasso. Maya nukuga.** Picasso muuseum, Pariis.

1935. aastal tutvus Picasso kohvikus sürrealistidele lähedal seisva noore fotograafiga. Neiuni nimi oli **Dora Maar**<sup>84</sup>. Picasso oli oma töid eksponeerinud sürrealistide esimesel näitusel

<sup>82</sup> **gigantomahhia** – vanakreeka mütoloogias gigantide võitlus Olümpose jumalatega (gigandid olid hiiglased, maajumalatar Gaia pojad)

<sup>83</sup> **Marie-Thérèse Walter** [-er] (1909–1977) – Picasso armuke, modell ja tütre Maya ema

<sup>84</sup> **Dora Maar** (Henriette Theodora Markovitch; 1907–1997) – prantsuse fotograaf, maalikunstnik ja luuletaja



Pariisis. Dora Maari mõjutusel kaugenevad temagi tööd veelgi enam reaalsusest. Inimolendeile tema selle perioodi teostes viitavad üksnes teatud abstraktsed kehaosad. Tihti näeme Picasso sürrealistliku perioodi portreedel inimesi korraga nii otse- kui ka külgsaates. Picasso suhe Dora Maariga lõppes 1943. aastal.

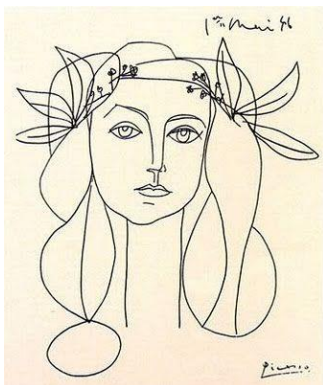


*Pablo Picasso. Dora Maari portree. Picasso muuseum, Pariis.*



*Pablo Picasso. Dora Maari portree. Metropolitan muuseum, New York.*

Samal aastal algab suurmehel uus suhe 21-aastase **Françoise Gilot**'ga<sup>85</sup>. Kunstnik ise oli siis juba 61-aastane. Ka see kooselu kestis umbes kümme aastat. Françoise sünnitas suurmehel kaks last: poja Claude'i ja tütre Paloma. Picasso portreteeris uut elukaaslast palju, kuid ka nende ühiseid lapsi. Pärast nende lahkuminekut avaldas **Françoise Gilot** raamatu „Minu elu Picassoga“ (1964). Initiimsuhete toomine avalikkuse ette viis mehe sedavõrd endast välja, et ta pärast seda keeldus kohtumisest mitte üksnes Françoise'i, vaid ka oma kahe lihase lapsega.



*Pablo Picasso. Françoise Gilot' portree. Picasso muuseum, Pariis.*



*Pablo Picasso. Françoise, Claude ja Paloma. Picasso muuseum, Pariis.*



*Pablo ja Françoise laste Claude'i ja Palomaga (1953). Foto: Edward Quinn.*

Picasso viimane elukaaslane ja muusa **Jacqueline Roque**<sup>86</sup> ilmus suurmehel ellu 1952. aastal. Naine oli siis 27 aastat vana, Pablo aga 72. Ametlikult oli mees siis ikka veel abielus oma esimese abikaasa Olga Hohlovaga. See oli ka põhjus, miks ta ei abiellunud oma teiste. Kui Olga 1955. aastal suri, otsustasid Pablo ja Jacqueline oma kooselu ametlikult ära vormistada. Nad

<sup>85</sup> **Françoise Gilot** [ži'lo] (1921) – prantsuse maalikunstnik

<sup>86</sup> **Jacqueline Roque** [røk] (1927–1986) – Picasso muusa ja teine abikaasa

abiellusid Lõuna-Prantsusmaal ühes külas, mis kannab nime Vallauris [s] ning kus mõlemad tegelesid keraamikaga.



**Pablo Picasso. Jacqueline lilledega.** Picasso muuseum, Pariis.



**Pablo Picasso. Jacqueline.** Picasso muuseum, Pariis.

Pablo Picasso oli väga produktiivne kunstnik, kuid tema kõige kuulsam töö on 1937. aastal valminud ekspressiivne<sup>87</sup> ning traagiline suurteos „**Guernica**“<sup>88</sup>. Selle teosega avaldas kunstnik protesti sündmustele oma sünnimaal. Guernica on linn Baskimaal, mis Hispaania kodusõja päevil oli vabariiklaste poolel ning mille Saksa lennukid 1937. aastal maatasid pommitasid. Just selle maaliga väljendas Picasso oma suhtumist fašismi nii Hispaanias kui ka Saksamaal. Kui Teise maailmasõja päevil üks Saksa ohvitser Pariisis Picasso ateljeed külastas, küsis ta kunstnikult selle pildi kohta: „Kas teie tegite selle?” – „Ei,” vastas kunstnik. „Teie!”

Praegu saab selle teose originaali näha Madridis Kuninganna Sofia Kunstikeskuses. Kunstimaailmas peetakse seda suurteost patsifismi<sup>89</sup> manifestiks ja sõjavastase propaganda ülimaks ilminguks.



**Pablo Picasso. Guernica.** Õli lõuendil. 349 x 776 cm. Kuninganna Sofia kunstikeskus, Madrid.

<sup>87</sup> **ekspressiivne** – väljendusrikas, ilmeka

<sup>88</sup> **Guernica** [loe: gernikaa]

<sup>89</sup> **patsifism** – maailmavaade, mis põhimõtteliselt eitab igasugust sõda ja pooldab rahu säilitamise passiivseid vahendeid

## **MÕTLE VÕI UURI JÄRELE!**

1. Pablo Picasso viljeles ka kollaaži. Mis on kollaaž?
2. Kes oli Sergei Djagilev ja milline seos on tal Pablo Picassoga?
3. Pablo Picasso vahetas viiel korral elukaaslast. Siiski elas ta iga elukaaslasega umbes kümme aastat. Mis võis põhjustada kunstniku meelemuutust?
4. Pablo Picasso kõige kuulsam töö on hiigelmaal „Guernica“. Mis on Guernica?
5. Arvatakse, et baskid on Euroopa vanimad asukad. Kus asub Baskimaa?
6. Kas Salvador Dalí ja Pablo Picasso olid rahvuskaaslased? Põhjenda.
7. Milliseid Pablo Picasso taieste reproduktsioone saab näha meie kooli seintel?